

УДК 94(477):336

**БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УСРР
ТА СРСР В ПРАЦЯХ ФІНАНСИСТІВ
ТА РАДЯНСЬКИХ ВЧЕНИХ 1920–Х РР.
THE BUDGET AND BUDGET SYSTEM
OF THE UKRAINIAN SSR AND THE USSR
(UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS)
IN THE WRITINGS OF FINANCIERS AND SOVIET
SCHOLARS OF THE 1920'S.**

Колесник В. Ф.,
доктор історичних наук, професор, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Київ, Україна), e-mail: kolesnykvf@ukr.net

Чеберяко О. В.,
доктор історичних наук, кандидат економічних
наук, професор, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна),
e-mail: cheberyako@ukr.net

Kolesnyk V. F.,
Doctor of Historical Science, Professor, Taras
Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine),
e-mail: kolesnykvf@ukr.net

Cheberyako O. V.,
Doctor of Historical Science, Ph. D. in Economics,
Professor, Taras Shevchenko National University of
Kyiv (Kyiv, Ukraine), e-mail: cheberyako@ukr.net

На основі насамперед брошур, книг, монографічних розвідок, які опубліковані у 1920–і рр. фінансистами та вченими розглядається процес становлення та функціонування радянського бюджету та бюджетної системи в СРСР та УСРР. Зокрема, показано фрагментарний характер відображення історії виникнення державного та місцевих бюджетів в Україні, тогочасне розуміння і трактування змісту окремих термінів і понять, інтерпретацію структури, функцій бюджетної системи, структурні та правові аспекти союзного та республіканського бюджетів, вплив грошової реформи на становлення і функціонування радянської бюджетної системи.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, державний бюджет, місцевий бюджет, грошова реформа, фінансисти, вчені, брошури, книги, видання.

The process of the formation and functioning of the Soviet budget and the budget system in the USSR and the Ukrainian SSR is considered on the basis of brochures, books and monographic intelligences published by the financiers and scientists in the 1920s. In particular, the fragmentary character of the history of the emergence of state and local budgets in Ukraine, the contemporary understanding and interpretation of the content of individual terms and concepts, the interpretation of the structure, functions of the budget system, structural and legal aspects of the Union and republican budgets, and the impact of monetary reform on the formation and functioning of the Soviet budget systems.

Keywords: budget, budget system, state budget, local budget, monetary reform, financiers, scientists, brochures, books, edition.

Через дію низки міжнародних та внутрішніх факторів процеси державотворення в Україні з перших днів проголошення суверенітету і до теперішнього часу відбуваються досить напружено і суперечливо. Особливо яскраво це підтверджує той факт, що Україна до кінця 90–х рр. ХХ ст. не мала стабільного і збалансованого державного бюджету. Власне, на початковому етапі суверенітету проявлялися і використовувалися своєрідні перехідні форми організації бюджетно–фінансових відносин, які чимось нагадували ситуацію початку 1920–х рр. Тоді, як відомо,

вимушений і тимчасовий перехід більшовиків до товарно–грошових відносин супроводжувався здійсненням грошової реформи та становленням в УСРР у 1920–і рр. радянської бюджетної системи. У проголошеній суверенній Україні аж до 1996 р. не було власної національної валюти (гривні). Її запровадження сприяло упорядкуванню та зміцненню бюджету та бюджетної системи, поліпшенню кредитно–банківської справи, поживленню економіки. Водночас історичний досвід та повчальні уроки минулого мало цікавили на той час політиків, державотворців, практиків–фінансистів суверенної України.

Зрозуміло, що пряме практичне використання досвіду минулого в інший час та інших історичних умовах неможливе. Але він має передусім науково–пізнавальне значення, що спонукає до певних історичних аналогій та врахування історичних уроків на сучасному етапі формування засад бюджетної політики та вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні.

За своїм змістом бюджет і бюджетна система УСРР 1920–х рр. відносяться водночас як до фінансової, так і соціально–економічної тематики, адже йдеться про джерела фінансування бюджету та його розподіл, що прямо зачіпає інтереси економіки, культури, сфери державного управління, соціального забезпечення людей тощо. Історичний підхід до вивчення бюджету та бюджетної системи включає два блоки питань. Насамперед, це відтворення хронології подій і явищ та, що значно важливіше під кутом зору соціально–економічної історії, дослідження суті та особливостей соціально–економічної політики держави, виявлення її пріоритетів, визначення рівня соціальної активності бюджетного фінансування основних галузей народного господарства та соціально–гуманітарної інфраструктури суспільства, з'ясування принципів використання фіскально–податкових важелів формування доходів бюджету, впливу тих чи інших чинників на перерозподіл національного доходу.

Щоправда, досить тривалий час в історіографії ця тема не привертала увагу дослідників, адже економісти, зазвичай, мало зверталися до історії, а історики обходили складні бюджетно–фінансові питання. Лише після проголошення державного суверенітету України на основі нових концептуально–методичних підходів розпочався активний процес переосмислення історії УСРР 1920–х рр., у контексті якого вітчизняні дослідники частіше опосередковано і значно рідше безпосередньо звертаються до вивчення процесу формування та функціонування бюджетної системи УСРР в означений період. Загалом в сучасній вітчизняній історіографії покладено лише початок дослідженню цієї важливої соціально–економічної тематики. Хоча з'явилася величезна кількість праць, присвячених дослідженню різноманітних аспектів нової економічної політики та її наслідків, торгівлі, податкам, товарно–грошовим відносинам, грошовій реформі у 1920–і рр. тощо. Це дослідження С. В. Кульчицького, О. А. Пиріг,

В. В. Лантуха, О. О. Сушка, Л. В. Хмельницької, К. В. Лобач, В. М. Лазуренка, Л. В. Гарарук, А. П. Коцура, С. А. Міняйла, В. Г. Шарпаго та багатьох інших. Описано і епізодично дослідники звертаються до бюджетної системи УСРР, не розглядаючи процес її становлення, основні структурні складові, особливості формування бюджету та його розподілу. Сьогодні лише поодинокі праці присвячені процесу становлення та соціально-економічним основам функціонування бюджетної системи УСРР у 1920–і рр. Це, насамперед, монографія О. В. Чеберяко та кандидатська дисертація В. Антоненко.

Водночас у подальшому дослідженні теми варто ширше використати праці тогочасних відповідальних працівників фінансово-економічних органів, фінансистів-економістів, радянських вчених 1920–х рр., які допоможуть глибше з'ясувати як сам процес становлення, так і характерні особливості функціонування державного та місцевих бюджетів УСРР означеного періоду, їх організаційно-правові, політичні і соціально-економічні основи. Це важливо й тому, що в працях практиків-фінансистів, радянських вчених 1920–х рр. закладалися світоглядні та теоретично-методологічні схеми тлумачення та оцінки бюджетної системи в УСРР, без критичного переосмислення яких складно рухатися вперед у дослідженні цієї тематики. Звернення до них важливо під кутом зору глибшого усвідомлення рівня та суті фінансово-економічної думки тих років, а також конкретних теоретичних, організаційно-функціональних, економічно-фінансових проблем бюджетної системи в УСРР, визначення фінансових джерел державного та місцевих бюджетів, розмежування прав і повноважень республіканських та союзних органів влади. Водночас актуальним залишається з'ясування суті концептуальних засад та фактологічних пріоритетів публікацій практиків-фінансистів та вчених в умовах непевських реалій та радянської дійсності.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати лише ті авторські книги та брошури радянських практиків-фінансистів та вчених 1920–х рр., у яких, насамперед, концентрувалися концептуальні основи та проблемно-тематичні пріоритети тогочасного сприйняття і розуміння бюджету, процесу організаційного становлення та функціонування бюджетної системи в СРСР та УСРР. Водночас варто зазначити, що багаточисельні статті з означеної тематики, які друкувалися на сторінках тогочасних журналів, можуть бути предметом спеціального дослідження.

На початку 1920–х рр., коли відбувся процес становлення радянського бюджету та бюджетної системи та розмежування функцій і повноважень державного та місцевих бюджетів, перший залишався пріоритетним, адже він обслуговував центральні органи влади і до певної міри представляв її політичний імідж. Однією із перших праць, в яких з'ясувалося функціональне значення терміну «бюджет», розглядалися

прикладні проблеми створення державного бюджету, варто насамперед назвати книгу Ф. Сиромолотова, написану у березні-квітні 1922 р. [32]. За своїм змістом це було історико-економічне і теоретично-правниче дослідження. Адже автор на основі порівняльного методу розглянув бюджет 1913 р. та бюджетний процес «революційного» та «перехідного періодів». Визнаючи попередні досягнення фінансово-економічної науки, Ф. Сиромолотов трактує «бюджет», як звіт доходів і видатків. Він підкреслює необхідність їх рівноваги, тобто балансу у вигляді конкретного «бюджетного плану». При цьому автор виділяє «звичайний» і «надзвичайний» бюджети. Перший означав дотримання встановленого урядом балансу основних доходів і видатків, а другий – непередбачувані витрати. Дослідник вважає, що державний бюджет має бути унітарним, що зумовлюється інституційною єдністю виконавчої та законодавчої гілок радянської влади. Отже, автор обґрунтовує свою думку, враховуючи насамперед політичні чинники, і не підкріплює свою тезу аналізом нормативно-правових основ державного бюджету, що засвідчувало про недостатню правову обґрунтованість цього питання на початковому етапі становлення радянської бюджетної системи.

Теоретичними і практичними проблемами радянської економіки та бюджету у 1920–і рр. займався В. Доброгаїв. Якщо Ф. Сиромолотов трактував «бюджет», як звіт доходів і видатків, то В. Доброгаїв головне завдання бюджету вбачав у розвитку економіки, тому вважав державний бюджет «фінансовим планом державного господарства» [9]. Цікаво, що він розділяв галузі державного і народного господарства, але не за класово-формаційним принципом, а за секторально-управлінським. До державних форм належали центральні і місцеві господарські структури прямого підпорядкування та ті, які перебували на комерційному розрахунку. Саме вони становили об'єкт бюджетного фінансування та банківського кредитування.

Певних коментарів і пояснень вимагає категоричний висновок В. Доброгаєва про те, що до утворення СРСР окремі радянські республіки не мали самостійних бюджетів, оскільки їхні доходи і видатки проходили через загальносоюзний бюджет, який затверджував ВЦВК РСФРР [9, с. 8]. По-перше, для 1921–1923 рр. термін «загальносоюзний» був надто умовним, а так званий федеративний стосувався тоді лише радянської Росії, тому що УСРР не була членом федерації і будувала відносини з РСФРР винятково на договірних засадах, передбачених договором 28 грудня 1920 р. З іншого боку, необхідно враховувати, що бюджети тих років формувалися тоді поквартально і були доволі орієнтовними фінпланами, які не завжди ухвалювалися законодавчими органами, тому що брак коштів і нестабільність економіки унеможлилювали створення збалансованого бюджету. Наявність при РНК УСРР Уповнаркомфіну РСФРР обмежувала фінансову самостійність республіки,

але це не означало, що вона перебувала на утриманні федеративного бюджету. На території України стягувалися податки, які нерівномірно розподілялися між УСРР і РСФРР. Можна погодитися з висновком В. Доброгаєва про відсутність самостійного бюджету УСРР, але він існував у вигляді розпису доходів і видатків, хоча «окремий самостійний бюджет» України, на його переконання, припадає на 1923/24 р., коли він виділився із загальносоюзного [9, с. 14].

В умовах, коли йшов процес становлення організаційно-правових основ бюджетної системи, радянських практиків-фінансистів та вчених цікавили не лише теоретично-методологічні принципи формування державного та місцевих бюджетів, а і проблеми бюджетних прав центральних та республіканських органів влади. Ці питання в першу чергу викликали дискусії, в тому числі і в УСРР. Адаже необхідно враховувати, що на території УСРР у 1920-і рр. діяли об'єднані (союзно-республіканські) і необ'єднані (республіканські) наркомати. У зв'язку з цим особливої актуальності набуло саме питання правових можливостей і правового статусу державного бюджету УСРР. У зв'язку з цим серед радянських фахівців з бюджетного будівництва та фінансового права у 1920-і рр. варто виділити С. А. Котляревського, який добре знав праці західної економічної науки і практику радянського бюджетного процесу. Його книга про фінансове право в СРСР, яка вийшла у 1926 р. [16], певною мірою компенсувала наявну прогалину в теорії бюджету, але не вичерпала її базових складових. Водночас деякі союзні практики-фінансисти після утворення СРСР підходили до тлумачення суті і статусу радянського бюджету досить прагматично, розкриваючи насамперед статистично-економічну складову доходів і видатків [10; 23].

Зазначимо, що опубліковані у 1920-і рр. роботи про бюджет і радянську бюджетну систему мали персоніфіковане авторство і належали насамперед наркомату фінансів СРСР М. П. Брюханову, наркомату фінансів УСРР – С. М. Кузнецову, окремим посадовцям Наркомфіну. У цих виданнях міститься величезний масив статистично-економічної інформації про виконання державного бюджету, яка є важливим джерелом для відтворення як бюджетно-фінансової, так і соціально-економічної історії. З іншого боку, для науково-історичних розвідок означені видання одночасно представляють історіографічне джерело, так як мають ознаки спеціального дослідження, у якому присутні полемічні сюжети, теоретичні узагальнення, конкретно-історичні фактологічні дані.

Так, у своїй праці від 1925 р. «Новый бюджет Советского Союза» М. П. Брюханов показав особливості створення першого державного бюджету радянської країни та визначену тоді структуру бюджетної системи СРСР. У книзі автор дає широкий коментар доходної і видаткової частини держбюджету, хоча він нагадує швидше пояснювальну записку, ніж аналітичну наукову працю з історії бюджету [4]. На таких

концептуально-методологічних принципах були підготовлені його роботи про державний бюджет 1925/26 р. [3], про бюджет, фінансову систему та господарство СРСР у 1926/27 р. [2].

Статистично-економічні показники виконання державного бюджету, які містилися в працях керівників та посадовців Наркомфіну мають важливе значення для вивчення історії становлення бюджету в УСРР. Водночас для розуміння структури, складових радянської бюджетної системи методологічно важливими є термінологія, зміст і сутність базових понять, зафіксованих у творах офіційних осіб. Так, коментуючи фінансові джерела загальносоюзного бюджету 1928/29 р., М. П. Брюханов залучив до «зведеного бюджету» доходи державного і місцевих бюджетів, але в контексті «єдиного державного бюджету СРСР». Фразеологічно вони вирізнялися, однак за структурно-функціональними ознаками були однотипними. Фраза «звід бюджету, який називається єдиним державним бюджетом Радянського Союзу», використана М. П. Брюхановим [5, с. 12], свідчила про їх тотожність, а складовими частинами були – загальносоюзний бюджет та бюджети союзних республік. Ще раніше аналогічну структуру бюджетної системи СРСР зафіксував В. Доброгаїв у 1926 р., він відніс до неї 7 бюджетних одиниць – 6 республіканських бюджетів та один загальносоюзний [9, с. 18].

Українські наркоми фінансів не мали такої кількості авторизованих видань, вони обмежувались окремими брошурами. Наприклад, С. М. Кузнецов у брошурі «Основні завдання й досягнення фінансової роботи» від 1926 р. виклав політичну складову державного та місцевих бюджетів УСРР, не вдаючись до теоретичних узагальнень системного спрямування [19].

Праці прикладного значення другої половини 1920-х рр., які за змістом і формою нагадували пояснювальні записки до бюджету та інструктивно-пропагандистську літературу, умовно можна віднести до історіографічних джерел. Їх авторами були учені і практики – С. Котляревський, Н. Капітановський, А. Вайнштейн, Г. Точильников [15; 11; 34; 8], яких об'єднувала спільна теоретична інтерпретація структури, функцій і змісту бюджетної системи в СРСР. Їхні праці містили колосальну статистику, яка є важливою для перевірки відомчих статистично-економічних даних про виконання державного бюджету в УСРР. Історично-економічна монографія Г. О. Кривченка, яка вийшла у 1928 р., підсумовувала «бюджетові дослідження на Україні», а її розділи розкривали фінансові джерела державного бюджету, стан економіки УСРР [17]. Вона виявилася першим академічним виданням, яке стосувалося історії, теорії і практики бюджетного будівництва в Україні. Огляд літератури 1920-х рр. засвідчує, що теоретичні і прикладні питання розвитку державного бюджету були пріоритетними і постійно знаходилися в центрі уваги насамперед практиків-фінансистів. Щодо місцевих бюджетів, то їх розгляд перебував у затінку. І це цілком зрозуміло, адже їх

організаційно–правова інституалізація відбувалася поступово і значно довше. Так, професор Київського інституту народного господарства П. Кованько, досліджуючи особливості місцевих бюджетів України 1912 р., але у зіставленні з адміністративно–територіальним поділом 1920–х рр., визнав 1923 р. початком організаційного формування структурних бюджетних одиниць [13]. Відомий у 1920–х рр. статист, член колегії ЦСУ УСРР В. С. Мишкіс, констатував, що в Україні до 1917 р. не було єдиної системи місцевих бюджетів, яка почала формуватися лише в УСРР, відрізняючись від земсько–міської [21]. Щодо сільських бюджетів, то в УСРР вони сформувалися лише наприкінці 1920–х рр. Тому аналіз місцевих бюджетів значно активніше почав здійснюватися в публікаціях другої половини 1920–х рр. Цікава в цьому плані є, зокрема, книга С. Котляревського, у якій місцеві бюджети розглядаються в контексті організаційно–правових основ бюджетної системи СРСР і радянських республік. Загалом, зміст книги дозволяє виділити декілька важливих моментів. По–перше, видання мало практичну спрямованість і було своєрідним порадищем для багатьох фінансиспекторів, чиновників, бо висвітлювало правовий статус та фінансовий механізм створення місцевих бюджетів [14]. По–друге, автор визнавав право республік на формування самостійного бюджету, його суттєву відмінність від бюджетів автономних республік РСФРР. По–третє, С. Котляревський зазначав особливе становище республіканського бюджету УСРР у рамках єдиного бюджету СРСР. По–четверте, аналізуючи співвідношення республіканського і союзного бюджету, автор обґрунтовує необхідність принципу уніфікації фінансових джерел доходної частини бюджету, тобто зрівняльного розподілу податків і прибутків між суб'єктами радянської федерації. На його думку, сума сільгосподатку в Україні була занадто великою для однієї республіки, відтак він погодився на її централізований перерозподіл через бюджет. Учений не приховував колізії: «хто за чий рахунок живе – центр за рахунок окраїн чи навпаки». По–п'яте, розкриваючи структуру єдиного державного бюджету, він розмежовує державний і місцеві бюджети, не ототожнює республіканський з місцевими. Останні, на його переконання, стосувалися бюджету конкретних адміністративних одиниць: областей, губерній, повітів, міст, округ, районів [14, с. 80].

Отже, республіканський бюджет УСРР, за логікою автора, був самостійним фінансовим планом, а не місцевим додатком до загальносоюзного. Власне, на таких концептуально–методологічних засадах були написані книги і брошури В. Храмова [35], А. Абуляка [1], М. Сиринова [27], В. Твердохлебова [33], які з'явилися протягом другої половини 1920–х рр.

Функціонування радянської фінансово–бюджетної системи у 1920–і рр. у першу чергу залежало від здійснення грошової реформи. Тому для розуміння особливостей становлення бюджетної системи та її зміцнення мають праці, присвячені теоретичним та прикладним питанням

грошової реформи 1922–1924 рр., у ході якої були відновлені грошовий обіг, банки, кредитні установи. Загалом відомі діячі більшовицької партії на початку 1920–х років зверталися до проблеми ролі грошей в умовах нової влади. Так, зокрема, Є. Преображенський у 1920 р. видав брошуру, яка стосувалася ролі паперових грошей в «епоху диктатури пролетаріату». Він зазначав, що за першу половину 1920 р. випустили значно більше паперових банкнот, ніж за 1915–1919 рр., відтак емісія дестабілізувала товарно–грошові відносини, зменшила купівельну спроможність населення [22]. Загалом Є. Преображенський був прихильником теорії «відчуження частини доходів дрібного виробника у фонд соціалістичного нагромадження», яку жорстко критикував М. І. Бухарін, вважаючи її «нееквівалентним обміном з приватним господарством» [7]. Теоретик більшовицької партії обстоював принцип економічного балансу між основними галузями народного та державного господарства, від стабільності якого залежала «політична рівновага в країні» [6]. Соціально–економічну функцію балансування мала відігравати грошова система, але М. Бухарін її не торкався.

Грошова реформа проводилася під безпосереднім керівництвом наркома фінансів СРСР Г. Я. Сокольнікова, який видав цілу низку цікавих праць. Під кутом зору теми дослідження важливо з'ясувати як взаємопов'язані в цих та інших виданнях питання грошової реформи з бюджетом та бюджетною системою загалом. Насамперед, Г. Я. Сокольніков вважав випуск паперових грошей вимушеним кроком уряду для «покриття бюджетного дефіциту», але у 1924/25 р. для його подолання використовували банківський кредит та позику, згодом запровадили випуск срібної та мідної монет [28]. Отже, автор переконаний, що грошова реформа сприяла зміцненню бюджету. Оцінюючи фінансову політику радянського уряду у 1925 р., Г. Я. Сокольніков виділив три взаємопов'язані проблеми: валютну, бюджетну та податкову. Водночас він не вважав грошову реформу першопричиною скорочення дефіциту державного бюджету [29]. Ефективним джерелом фінансування промисловості, на його думку, був банківський кредит, а не бюджетні кошти. Особливістю державного бюджету 1924/25 р., як вважав автор, було виокремлення «бюджетів союзних республік» та розмежування «бюджетної компетенції союзних республік». Підкреслюючи позитивне значення грошової реформи для стабілізації фінансової системи, він об'єктивно, не ідеалізуючи, оцінював її вплив на бюджетні відносини [31; 30].

Науково–теоретичними узагальненнями та глибоким фактологічним аналізом грошової реформи вирізнялися праці Л. М. Юровського, опубліковані у 1924 р. та у 1928 р. [37; 38]. У них автор розкриває історію підготовки та проведення грошової реформи, її мету і завдання, основні етапи здійснення, економічно–фінансову мотивацію. Без сталої валюти, на переконання цього відомого фахівця грошової

справи, неможливо було «відновити зруйноване господарство країни» [38, с. 69]. Л. М. Юровський розкрив фінансово-господарський механізм функціонування золотого рубля та його значення для утвердження державного бюджету. Водночас він основним завданням реформи вважав пошук стійкої грошової одиниці для активізації товарно-грошових відносин. Ліквідація дефіциту бюджету була похідною, а не основною метою здійснення грошової реформи. Не заперечуючи її позитивного впливу на поліпшення фінансового становища, Л. М. Юровський надавав перевагу податковим важелям щодо розвитку доходів бюджету, а нова грошова одиниця лише упорядковувала бюджетні відносини, забезпечувала їх прозорість і стабільність.

У 1920-х рр. виходила велика кількість наукової і науково-публіцистичної літератури з різних питань соціально-економічного розвитку, які мали опосередковане відношення до історії становлення бюджетної системи, але стосувалися фінансових джерел державного та місцевих бюджетів. Вони, зокрема, згадуються у брошурі О. І. Рикова [24], у книзі З. С. Кацененбаума, присвяченій можливостям банківського та бюджетного кредитування народного господарства [12], у роботах В. Сараб'янова, Л. Крицмана, Ю. Ларіна, де розкривається фінансово-прибутковий стан приватного сектора [25; 26; 18; 20]. Кількість і проблемно-тематичне розмаїття подібної літератури 1920-х рр., яка висвітлює загальний стан економіки країни, мають стати предметом спеціального історіографічного дослідження.

Еволюційне формування радянської бюджетної системи, її федеративна 1921–1923 рр. та союзна 1924–1929 рр. фази висвітлювалися з різною інтенсивністю, якщо брати до уваги безпосереднє тлумачення інституційних складових. Винятком є науково-популярна брошура професора Р. М. Шнейдера, опублікована у 1928 р. [36]. Її амбітна назва – «Бюджетна система і бюджетне право» – не мала належного історичного та правничого висвітлення, але вирізнялася авторською інтерпретацією системних явищ. Зокрема, її автор конкретизував визначення поняття і явища «державний бюджет». Таким він вважав ухвалений вищими органами влади збалансований план доходів і видатків, але тієї частини державного господарства, що була пов'язана єдністю та спільністю касової організації і підпорядкована єдиній системі його складання, розгляду, виконання. Бюджет СРСР, виходячи з авторського тлумачення, був одночасно планом розподілу коштів і державним фінансовим документом, що охоплював бюджети усіх республік та загальносоюзний. Останній, на думку Р. Шнейдера, був бюджетом не унітарної держави, а федеративної, тобто зі збереженням формального права самостійного балансування і самостійного виконання різного рівня бюджетів – республіканського та загальносоюзного.

Отже, зміст та висновки брошур, книг, монографічних розвідок, опублікованих у 1920-х рр.,

які умовно є історіографічними джерелами, свідчать, що вони започаткували дослідження процесу становлення та функціонування радянського бюджету та бюджетної системи в СРСР та УСРР. Щоправда, історія виникнення державного та місцевих бюджетів в Україні у них відображена фрагментарно, вони виокремлюють певну хронологію подій, хоча не обґрунтовують її документально і системно, дають тогочасне розуміння і трактування змісту окремих термінів і понять, інтерпретацію структури, функцій і змісту бюджетної системи, виокремлюють структурно-організаційні та правові аспекти союзного та республіканського бюджетів, пов'язують становлення і функціонування радянської бюджетної системи із здійсненням грошової реформи, фінансовими джерелами та видатками державного і місцевих бюджетів. Праці містили колосальну статистику, яка є важливою для перевірки відомчих статистично-економічних даних про виконання державного бюджету в УСРР.

Список використаних джерел

1. Абуляк, А., 1928. 'Финансовое хозяйство местных советов Союза социалистических республик', М.: *Финиздат СССР*, 127 с.
2. Брюханов, Н.П., 1927. 'Бюджет, финансы, хозяйство СССР в 1926/27 г.', М.: *Финансовое издательство НКФ СССР*, 96 с., диаграммы.
3. Брюханов, Н., 1926. 'Государственный бюджет Союза ССР на 1925/26 г. и хозяйственное строительство', М.: *Финиздат НКФ СССР*, 85 с.
4. Брюханов, Н., 1925. 'Новый бюджет Советского Союза', М.: *Финиздат НКФ СССР*, 83 с.
5. Брюханов, Н.П., 1929. 'Хозяйственный подъем Советского Союза и его финансовая база (Государственный бюджет 1928/29 года)', М.
6. Бухарин, Н., 1928. 'Заметки экономиста', М.: *Госиздат*, 55 с.
7. Бухарин, Н.И., 1928. 'К вопросу о закономерностях переходного периода: Критические замечания на книгу Е. Преображенского «Новая экономика»', М.: *Московский рабочий*, 91 с.
8. Вайнштейн, А.И., 1929. 'Вопросы бюджетного хозяйства. По отчетному докладу на IV сессии ЦИК'а СССР IV созыва и по материалам государственного финконтроля', М.: *Госфиниздат СССР*, 64 с.
9. Доброгаїв, В., 1926. 'Державний бюджет УСРР', Х.: *Агітсекретаріат НКФ УСРР*, 32 с.
10. Домбровский, В.С., 1926. 'Составление и исполнение финансовых смет по госбюджету', Ленинград: *Финиздат СССР*, 43 с.
11. Капітановський, Н., 1929. 'Доходи й розходи нашої держави: (Державний бюджет)', Х.: *Державне в-во України*, 63 с.
12. Кацененбаум, З.С., 1928. 'Индустриализация хозяйства и задачи кредита в СССР', М.: *Госиздат*, 88 с.
13. Кованько, П., 1925. 'Местный бюджет Украины в 1912 году (в нынешних территориальных границах и административно-территориальном делении)', Х.: *Фин.-Экон. Бюро НКФ УСРР*, 87 с.
14. Котляревский, С., 1926. 'Бюджет и местные финансы', М.: *Изд-во «Экономическая жизнь»*, 145 с.
15. Котляревский, С.А., 1925. 'Бюджет СССР, как он составляется, утверждается и исполняется', Л.: *Госиздат*, 89 с.
16. Котляревский, С.А., 1926. 'Финансовое право СССР', М.: *Госиздат*, 128 с.
17. Кривченко, Г.О., 1928. 'Бюджетові досліді на Україні за останні роки', К.: *ВУАН*, 270 с.
18. Крицман, Л., 1929. 'Пролетарская революция и деревня', М.: *Госиздат*, 576 с.
19. Кузнецов, С.М., 1926. 'Основные задания и достижения финансовой работы', Х.: *ДВУ*, 37 с.

20. Ларин, Ю., 1927. 'Частный капитал в СССР', М.; Л.: Госиздат, 310 с.

21. Мышкис, ВС., 1925. 'Местный бюджет Украины. Выпуск 1-й', Х.: ЦСУ УССР, 61 с.

22. Преображенский, Е., 1920. 'Бумажные деньги в эпоху пролетарской диктатуры', М.: Госиздат, 84 с.

23. Рейнгольд, И., 1926. 'Основные вопросы нашего бюджета', М.: Финансовое издательство НКФ СССР, 35 с.

24. Рыков, АИ., 1924. 'Хозяйственное положение советских республик и очередные задачи экономической политики', М., 44 с.

25. Сарабянов, В., 1926. 'Основные проблемы нэпа', М.: «Московский рабочий», 194 с.

26. Сарабянов, В., 1926. 'От нэпа к коммунизму (Наши общественно-экономические уклады)', М.: «Рабочая Москва», 41 с.

27. Сиринов, МА., 1926. 'Местные финансы', М.; Л.: Госиздат, 63 с.

28. Сокольников, Г., 1924. 'Бюджет и валюта', М.: Изд-во «Экономическая жизнь», 90 с.

29. Сокольников, ГЯ., 1925. 'Денежная реформа', М.: Финиздат НКФ СССР, 175 с.

30. Сокольников, Г., 1925. 'От деньзнака к твердой валюте', изд. 2-е, доп., М.: Финиздат НКФ СССР, 92 с.

31. Сокольников, Г., 1926. 'Проходимый путь и новые задачи', М.: Финансовое изд-во НКФ СССР, 37 с.

32. Сыромолотов, Ф., 1923. 'Что такое государственный бюджет', М.: Изд-во «Красная новь», 152 с.

33. Твердохлебов, ВН., 1927. 'Местные финансы', 2-е изд., М.: Финиздат СССР, 89 с.

34. Точильников, ГМ., 1928. 'Государственный бюджет СССР на 1927-1928 г.', М.; Л.: Госиздат, 80 с.

35. Храмов, В., 1925. 'Социалистическое строительство и расходы советского государства', Х.: Госиздат Украины, 48 с.

36. Шнейдер, РМ., 1928. 'Бюджетная система и бюджетное право СССР', М.: Госфиниздат СССР, 16 с.

37. Юровский, ЛН., 1928. 'Денежная политика Советской власти (1917-1927)', М.: Финиздат, 399 с.

38. Юровский, ЛН., 1924. 'На путях к денежной реформе', М.: НКФ «Финансовая газета», 114 с.

References

1. Abuljak, A., 1928. 'Finansovoe hozjajstvo mestnyh sovetov Sojuza socialisticheskikh respublik (The financial economy of the local councils of the Union of Socialist Republics)', М.: Finizdat SSSR, 127 s.

2. Brjuhanov, NP., 1927. 'Bjudzhet, finansy, hozjajstvo SSSR v 1926/27 g. (Budget, finance, economy of the USSR in 1926/27)', М.: Finansovoe izdatel'stvo NKf SSSR, 96 s., diagrammy.

3. Brjuhanov, N., 1926. 'Gosudarstvennyj bjudzhet Sojuza SSR na 1925/26 g. i hozjajstvennoe stroitel'stvo (The state budget of the USSR for 1925/26 and economic construction)', М.: Finizdat NKf SSSR, 85 s.

4. Brjuhanov, N., 1925. 'Novyj bjudzhet Sovetskogo Sojuza (The new budget of the Soviet Union)', М.: Finizdat NKf SSSR, 83 s.

5. Brjuhanov, NP., 1929. 'Hozjajstvennyj pod'em Sovetskogo Sojuza i ego finansovaja baza (Gosudarstvennyj bjudzhet 1928/29 goda) (Economic growth of the Soviet Union and its financial base (State budget 1928/29))', М.

6. Buharin, N., 1928. 'Zametki jekonomista (Economist notes)', М.: Gosizdat, 55 s.

7. Buharin, NI., 1928. 'K voprosu o zakonomernostjakh perehodnogo perioda: Kriticheskie zamechanija na knigu E. Preobrazhenskogo «Novaja jekonomika» (On the pattern of transitional patterns: Critical comments on the book by E. Preobrazhensky «New Economy»)', М.: Moskovskij rabochij, 91 s.

8. Vajnshtejn, AI., 1929. 'Voprosy bjudzhetnogo hozjajstva. Po otchetnomu dokladu na IV sessii CIK'a SSSR IV sozyva i po materialam gosudarstvennogo finkontrolja (Issues of budget management. According to the report at the IV session of the CEC of the USSR IV convocation and on the materials of the state financial control)', М.: Gosfinizdat SSSR, 64 s.

9. Dobrogai'v, V., 1926. 'Derzhavnyj bjudzhet USRR (State Budget of the Ukrainian SSR)', H.: Agitsekretariat NKf USRR, 32 s.

10. Dombrovskij, VS., 1926. 'Sostavlenie i ispolnenie finansovyh smet po gosbjudzhetu (Preparation and execution of financial estimates for the state budget)', Leningrad: Finizdat SSSR, 43 s.

11. Kapitanov's'kyj, N., 1929. 'Dohody j rozhody nashoi' derzhavy: (Derzhavnyj bjudzhet) (Revenues and Exits of our State: (State Budget))', H.: Derzhavne v-vo Ukrainy, 63 s.

12. Kacenenbaum, ZS., 1928. 'Industrializacija hozjajstva i zadachi kredita v SSSR (Industrialization of the economy and the objectives of the loan in the USSR)', М.: Gosizdat, 88 s.

13. Kovan'ko, P., 1925. 'Mestnyj bjudzhet Ukrainy v 1912 godu (v nyneshnih territorial'nyh granicah i administrativno-territorial'nom delenii) (Local budget of Ukraine in 1912 (in the current territorial boundaries and administrative - territorial division))', H.: Fin.-Jekon. Bjuro NKf USSR, 87 s.

14. Kotljarevskij, S., 1926. 'Bjudzhet i mestnye finansy (Budget and local finance)', М.: Izd-vo «Jekonomicheskaja zhizn'», 145 s.

15. Kotljarevskij, SA., 1925. 'Bjudzhet SSSR, kak on sostavljajetsja, utverzhaetsja i ispolnjaetsja (The budget of the USSR, as it is drawn up, approved and executed)', L.: Gosizdat, 89 s.

16. Kotljarevskij, SA., 1926. 'Finansovoe pravo SSSR (USSR financial law)', М.: Gosizdat, 128 s.

17. Kryvchenko, GO., 1928. 'Bjudzhetovi doslidy na Ukraini za ostanni roky (Budget research in Ukraine in recent years)', K.: VUAN, 270 s.

18. Kricman, L., 1929. 'Proletarskaja revolvucija i derevnya (Proletarian revolution and the village)', М.: Gosizdat, 576 s.

19. Kuznjecov, SM., 1926. 'Osnovni zavdannja j dosjagnennja finansovoi' roboty (Main tasks and achievements of financial work)', H.: DVU, 37 s.

20. Larin, Ju., 1927. 'Chastnyj kapital v SSSR (Private capital in the USSR)', М.; Л.: Gosizdat, 310 s.

21. Myshkis, VS., 1925. 'Mestnyj bjudzhet Ukrainy. Vypusk 1-j (Local budget of Ukraine. Release 1)', H.: CSU USSR, 61 s.

22. Preobrazhenskij, E., 1920. 'Bumazhnye den'gi v jepohu proletarskoj diktatury (Paper money in the era of the proletarian dictatorship)', М.: Gosizdat, 84 s.

23. Rejngol'd, I., 1926. 'Osnovnye voprosy nashego bjudzhetu (Key issues of our budget)', М.: Finansovoe izdatel'stvo NKf SSSR, 35 s.

24. Rykov, AI., 1924. 'Hozjajstvennoe polozhenie sovetских respublik i ocherednye zadachi jekonomicheskoi politiki (The economic situation of the Soviet republics and the immediate tasks of economic policy)', М., 44 s.

25. Sarab'janov, V., 1926. 'Osnovnye problemy njepa (The main problems of NEP)', М.: «Moskovskij rabochij», 194 s.

26. Sarab'janov, V., 1926. 'Ot njepa k kommunizmu (Nashi obshhestvenno-jekonomicheskie uklady) (From NEP to Communism (Our socio-economic structures))', М.: «Rabochaja Moskva», 41 s.

27. Sirinov, MA., 1926. 'Mestnye finansy (Local finance)', М.; Л.: Gosizdat, 63 s.

28. Sokol'nikov, G., 1924. 'Bjudzhet i valjuta (Budget and currency)', М.: Izd-vo «Jekonomicheskaja zhizn'», 90 s.

29. Sokol'nikov, GJa., 1925. 'Denezhnaja reforma (Monetary reform)', М.: Finizdat NKf SSSR, 175 s.

30. Sokol'nikov, G., 1925. 'Ot den'znaka k tverdoj valjute (From day to sign to hard currency)', изд. 2-е, доп., М.: Finizdat NKf SSSR, 92 s.

31. Sokol'nikov, G., 1926. 'Projdennyj put' i novye zadachi (Traveled path and new challenges)', М.: Finansovoe izd-vo NKf SSSR, 37 s.

32. Syromolotov, F., 1923. 'Chto takoe gosudarstvennyj bjudzhet (What is the state budget)', М.: Izd-vo «Krasnaja nov'», 152 s.

33. Tverdohlebov, VN., 1927. 'Mestnye finansy (Local finance)', 2-е изд., М.: Finizdat SSSR, 89 s.

34. Tochil'nikov, GM., 1928. 'Gosudarstvennyj bjudzhet SSSR na 1927-1928 g. (USSR State Budget 1927-1928)', М.; Л.: Gosizdat, 80 s.

35. Hramov, V., 1925. 'Socialisticheskoe stroitel'stvo i rashody sovet'skogo gosudarstva (Socialist construction and expenses of the Soviet state)', H.: Gosizdat Ukrainy, 48 s.

36. Shnejder, RM., 1928. 'Bjudzhetnaja sistema i bjudzhetnoe pravo SSSR (The budget system and budget law of the USSR)', М.: Gosfinizdat SSSR, 16 s.

37. Jurovskij, LN., 1928. 'Denezhnaja politika Sovetskoi vlasti (1917-1927) (Monetary policy of the Soviet government (1917-1927))', М.: Finizdat, 399 s.

38. Jurovskij, LN., 1924. 'Na putjah k denezhnoj reforme (On the road to monetary reform)', М.: NKf «Finansovaja gazeta», 114 s.

* * *